

מאפיינים משפחתיים בקרב קבוצות אתניות בישראל והשפעתם על השימוש בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית

מיכל פרנקל

החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה-אוניברסיטת חיפה¹
michalfrenkel1@gmail.com

Family Characteristics amongst Social Groups in Israel and their Effect on Usage of Communication Technologies within Families

Michal Frenkel

Department of Sociology and Anthropology the University of Haifa²

Abstract

This research will focus on the domestication process of communication technologies amongst families in Israel, with the purpose of exploring the characteristics of families who use communication technologies in a family context. This issue will be dealt with an inner-culture perspective with an objective to shed light on the possibilities of weakened groups in Israel to deal with dilemmas that characterize the information society of today (Daly, 2001).

This research draws from the "netted household" approach, which assumes that individuals with different agendas try to sustain family relations by the usage of communication technologies. According to this approach, in order to understand inner-family relations we must examine the technologies which the member of the household use, since it has a clear impact of inner-family communication (Kennedy & Wellman, 2007).

Academic literature has dealt with the increase usage of communication technologies in a family context, and with the advantages and disadvantages that come with it. However, the main contribution of this research is the examination of independent variables such as the researcher's stance towards internet and their perspective of their family cohesion as having an effect on communication technologies in a family context.

Keywords: cellular communication, communication technologies, ethnicity, Family cohesion, Internet.

תקציר

מחקר זה התמקד בתהליך הביות של טכנולוגיות תקשורת במסגרות משפחתיות בישראל, במטרה לבחון את מאפייניהן של משפחות העושות שימוש בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית. נושא זה יבחן תוך השוואה בין-תרבותית במטרה לשפוך אור על סיכוייהן של אוכלוסיות מוחלשות בחברה הישראלית להתמודד עם דילמות המאפיינות את חברת המידע בה אנו מצויים (Daly, 2001).

¹ מחקר זה נעשה לשם מלוי חלקי של חובות לקבלת תואר מ.א. בהנחייתו של פרופסור גוסטבו מש.
² This research was written as partial fulfillment of the requirements for the master degree with Prof. Mesch's guidance.

מחקר זה יוצא מתוך גישת "משק הבית המרושת" לפיה אינדיבידואלים בעלי רצונות נפרדים מנסים לשמר קשרים משפחתיים בעזרת שימוש בטכנולוגיות תקשורת. עפ"י גישה זו, בכדי להבין יחסים תוך-משפחתיים יש לבחון את המערכות הטכנולוגיות הביתיות בהן נעשה שימוש במסגרת משקי בית, משום שהן בעלות השפעה מכרעת על התקשורת בין בני הבית (Kennedy & Wellman, 2007).

ספרות מחקרית דנה בעלייה המשמעותית בשימוש בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית, וביתרונות ובחסרונות המתלווים לכך. אולם, תרומתו המרכזית של המחקר טמונה בבחינת השפעתם של משתנים בלתי תלויים כגון עמדות הנחקרים כלפי האינטרנט ומידת הלכידות המשפחתית שהם חווים כמשפיעים על השימוש בטכנולוגיות במסגרת משפחתית.

מילות מפתח: תקשורת סולוארית, טכנולוגיות תקשורת, אתניות, לכידות משפחתית, אינטרנט.

מבוא

מדדים בעזרתם ניתן לבחון את איכות חיי המשפחה הם מידת התקשורת והלכידות המשפחתית והזמן שבני משפחה מבליים יחדיו. מושגים אלה שלובים זה בזה ובעלי השפעה הדדית האחד על השני. תקשורת משפחתית תקינה תהיה כזו שבמהלכה מתאפשר קיום של חוויות משותפות, יצירת זהות ופרשנות של סמלים משותפים (Daly, 2001; Galvin et al, 2004).

עפ"י Barber & Buheler (1996), המושג לכידות משפחתית מתאר אינטראקציה חיובית בין בני משפחה הבאה לידי ביטוי בחיבה משותפת, עזרה הדדית ודאגה. Olson (2000), מתאר מושג זה כקשר רגשי השורר בין בני משפחה האחד כלפי השני שעיקרו קרבה רגשית ומחויבות למסגרת המשפחתית.

עפ"י גישת ה-"Communication Perspective" יש להתמקד באינטראקציה המתקיימת בין שני פרטים או יותר משום שדרכי פעולתו של כל אחד מהמשתתפים בנפרד, אינה משקפת את טבע האינטראקציה כולה (Galvin et al, 2004). בניגוד לכך, עפ"י גישת "משק הבית המרושת" יחידים ולא משפחות כמוסד מלוכד מהווים את אבני הבסיס עליה מושתתת האינטראקציה המשפחתית (Wellman & Kennedy, 2007). בהמשך לכך, נראה כי בשני העשורים האחרונים חל שינוי משמעותי במידת הזמן שבני משפחה מבליים האחד עם השני פנים מול פנים, כאשר השימוש בטכנולוגיות תקשורת כגון טלפון סולוארי ואינטרנט הביאו לשיפור משמעותי ביכולתם של בני משפחה לשמר את מערכות היחסים ביניהן (Utz, 2007; Wellman & Kennedy, 2007:647).

לגבי מוצא הנחקר נמצא כי למשפחת המוצא והמורשת התרבותית השפעה על יכולת הנחקר לתקשר עם בני משפחה וחברים. לדוגמה, נמצא כי בקרב משפחות יהודיות ניתן לאתר יכולות מילוליות גבוהות ונכונות לשוחח על בעיות ורגשות (Galvin et al, 2004). לגבי האוכלוסייה הערבית, לא ניתן לשער כי מידה כזו או אחרת של לכידות תשפיע על שימוש בטכנולוגיות תקשורת בשל חששה של אוכלוסייה זו מירידה בכוחה של המשפחה כמנגנון פיקוח כתוצאה מחשיפה לעולם המערבי. כלומר, ניתן לצפות לקיומו של קשר חיובי בין מידת הלכידות המשפחתית לבין שימוש בתקשורת רשתית וסולוארית במסגרת משפחתית בקרב משפחות יהודיות בלבד.

עמדות כלפי השימוש בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית והפער התרבותי בישראל
בעת בחינת הטמעתן של טכנולוגיות תקשורת במסגרות משפחתיות, יש להכניס לתוך המשוואה את העמדות שמחזיקים בני הבית כלפי אותה טכנולוגיה (Grint & Wooglar, 1997). לפי גישת האנטי-אסנציאליזם של Grint & Wooglar (1997), טכנולוגיה כשלעצמה אינה בעלת יכולת ביטוי אלא, הפירוש הדיפרנציאלי של כל אחד מאיתנו לגביה, הוא המעניק לה את כוחה.

כמו כן, יש להפריד בין אמצעי התקשורת השונים ולבחון האם קיים שוני בעמדות הנחקרים כלפי כל אחת מאותן טכנולוגיות בהתאם למאפיינים המשפחתיים השונים כגון שונות תרבותית (Leonardi, 2006). כמו כן, נמצא כי על פי רוב הקשרים המשפחתיים קודמים לתקשורת הרשתית ולא להפך. כלומר, שימושי מחשב כגון אי-מייל מהווים דרך נוספת בה בני משפחה יכולים לשמר קשרים משפחתיים קיימים ולא דווקא ליצור קשרים חדשים או לחדש מערכות יחסים שנשכחו (Kraut et al, 1999).

ממחקרם של Sirgy et al (2006), עולה כי עמדות הנחקרים כלפי השימוש באינטרנט נקבעת בהתאם לתפישת העולם הסובייקטיבית של פרטים המורכבת מניתוח מאזן של הפסד מול רווח הצפוי להם במסגרות שונות בהן הם מצויים. בנוסף לכך, נמצא כי תקשורת מתווכת מחשב מהווה מדד מהותי ביכולת הפרט לפתח קשרים חברתיים גם בסביבה משפחתית מוכרת (Kraut & Brynin, 2006).

במחקר זה יושם דגש על הקשר בין הדיפרנציאציה התרבותית השוררת בין שתי קבוצות המוצא העיקריות בישראל; יהודים וערבים, לבין עמדותיהן כלפי השימוש בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית.

המוצא האתני של אדם מהווה מרכיב חשוב בהבניית זהותו. מדובר על צורך פסיכולוגי של תחושת שייכות, המשכיית היסטורית קיומם של ערכים משותפים עם בני אותו מוצא. ביחס ליהודים בישראל נמצא כי למרות הגעתם ממדינות בעלות מאפיינים תרבותיים שונים, עדיין ניתן לאתר תחושה של קשר ביניהם המבוסס על זהות אתנו-דתית משותפת. בדומה לכך, גם לגבי ערביי ישראל נמצא כי למרות הבדלים דתיים הקיימים ביניהם שוררת ביניהם מידה מסוימת של שייכות אתנית (Galvin et al, 2004; McGoldrick et al, 2006). עפ"י DiMaggio et al (2001), נמצא כי כאשר מתבצע פיקוח סטטיסטי על מעמדם הסוציו-אקונומי של הנחקרים, למוצאם האתני השפעה מובהקת על מידת השימוש שלהם באינטרנט במסגרת חוץ-משפחתית ותוך-משפחתית כאחד.

בדומה לכך, מעבודתם של McGoldrick et al (2006), עולה כי ביחס לקבוצות מוצא שונות ניתן לצפות לתקשורת משפחתית המבוססת על הזהות האתנית של אותה משפחה. כדוגמה לכך, הם מציינים כי בתרבות היהודית קיימת מסורת של דיון וניתוח חוויות שהתרחשו. לעיתים, דיון וניתוח זה עשוי להתפס כחשוב לפחות כמו החוויה עצמה. ההסבר לכך הוא כי יהודים מאז ומעולם העריכו את צלילות המחשבה ותפשו אלמנט זה כמעניק משמעות לחיים.

האוכלוסייה הערבית בישראל חצויה בין המרכיב האזרחי שלה הנובע מעצם היותם אזרחי מדינת ישראל לבין המרכיב הלאומי שלה מעצם שיוכם הלאומי לעולם הערבי מסורתי בכלל, ולעם הפלסטיני בפרט. אוכלוסייה זו נמצאת מחד בתהליך מואץ של מודרניזציה הבא לידי ביטוי במאבק לנגישות גדולה יותר למשאבים, עלייה ברמת החיים, קיום מגע אינטנסיבי עם האוכלוסייה היהודית ומעבר ממנהיגות מסורתית למודרנית, ומאידך בעלייה במצוקות חברתיות-כלכליות ותחושות של קיפוח אזרחי. מצב זה מוביל בין היתר לפער דיגיטאלי השורר בין ערביי ישראל לאזרחיה היהודים (אלחאגי, 1997).

ממחקרים אודות שימושי אינטרנט של ערבים מחוץ לגבולות ישראל עולה כי מתחזקת מגמה בעולם הערבי של שימוש באינטרנט לצורך גישור על פערים דיגיטאליים וחברתיים (Rinnawi, 2002; Abdulla, 2005). בניגוד לכך, קיים מחסור במחקרים העוסקים בשימושיה של האוכלוסייה הערבית בישראל בטכנולוגיות תקשורת. התמודדות אפשרית עם פער זה היא השוואה בין המיעוט הערבי לאוכלוסייה החרדית בישראל. השוואה זו מבוססת על כך ששתי קהילות אלה מהוות קבוצות מיעוט דתיות השומרות בקפדנות אחר ערכיהן המסורתיות ועל מסגרת תרבותית-חברתית נבדלת מהחברה היהודית בישראל. ממחקרם של Barzilai-Nahon & Barzilai (2005), אודות האוכלוסייה החרדית בישראל עולה כי אוכלוסייה זו מתייחסות לשימוש בטכנולוגיות תקשורת דוגמת האינטרנט כ"איום" על השמרנות. בדומה לכך, עפ"י רוונה (2007), בקרב זרמים חרדיים מסוימים נתפס האינטרנט כאנטי-תזה לחרדיות עצמה. זאת בשל תפיסתו כמפיל מחיצות וכמחבר את המשתמש לחברה וירטואלית גלובאלית. בהסתמך על ממצאים אלה, ניתן לשער ולומר כי בדומה לחששה של הקהילה החרדית בישראל מהשימוש באינטרנט ניתן יהיה למצוא דמיון בינה לבין קבוצת המיעוט הערבית

בחברה הישראלית. כלומר, השערתי היא כי לערבים תהיינה עמדות חיוביות פחות כלפי השימוש בטכנולוגיות תקשורת בהשוואה ליהודים וכתוצאה מכך, יעשה על ידם שימוש נרחב יותר באינטראקציה פנים מול פנים לצורך שימור קשרים חברתיים משפחתיים בהשוואה ליהודים.

הפער התרבותי בישראל והשימוש בטכנולוגיות תקשורת

למרות המעבר לחברת המידע וההטמעה הנרחבת של טכנולוגיות תקשורת בחיינו, נמצא כי שוררת דיפרנציאציה בין קבוצות המגיעות מרקע סוציו-אקונומי שונה בנוגע לבעלות ושימוש על טכנולוגיות תקשורת. עפ"י Nakhie & Pike (1998), נמצא כי פרטים המגיעים מרקע סוציו-אקונומי נמוך משתמשים במחשבים במסגרת ביתית במידה פחותה בהרבה, בהשוואה לפרטים המגיעים מרקע סוציו-אקונומי גבוה. יתר על כן, נמצא כי השכלת הנחקר מספקת את המדד הטוב ביותר לצורך ניבוי בעלות ושימוש במחשבים במסגרת ביתית. לטענתם, פרטים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך והשכלה מצומצמת הרוכשים מחשב ביתי עשויים להשתמש בו בעיקר לצורכי פנאי כגון צפייה במשחקי מחשב ולא לדברים אחרים (Nakhie & Pike, 1998).

בניגוד לכך, נמצא כי פרטים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך ובעלי השכלה מצומצמת יחסית משתמשים יותר בטכנולוגיות תקשורת סלולאריות בהשוואה לפרטים ממעמד סוציו-אקונומי גבוה ובעלי השכלה גבוהה יחסית. זאת בשל התפעול הקל יחסית והעלויות המצומצמות של הרכישה והשימוש במכשירים סלולאריים (Chesley, 2006; Leonardi, 2003). מעבודתם של Lipshitz & Raveh (1997) עולה כי האוכלוסייה הערבית בישראל מאופיינת בסטאטוס סוציו-אקונומי נמוך יותר בהשוואה לאוכלוסייה היהודית בישראל. בהסתמך על ממצאים אלה ניתן לשער כי ערבים יעשו שימוש מצומצם יותר בטכנולוגיות תקשורת רשתיות במסגרת משפחתית, בהשוואה ליהודים. כמו כן, ניתן לשער כי ערבים יעשו שימוש נרחב יותר בטכנולוגיות תקשורת סלולאריות במסגרת משפחתית, בהשוואה ליהודים.

השערות ומתודולוגיה

לצורך המחקר בוצע סקר ארצי של מדגם מייצג מהאוכלוסייה הישראלית הכלל 1,410 נחקרים שנדגמו באופן אקראי. לצורך מחקר זה נעשה שימוש ב-898 נחקרים בלבד אשר השיבו כי הם בעלי טלפון סלולארי וגישה למחשב.

ההשערה הראשונה הייתה כי יימצא קשר חיובי בין מידת הלכידות המשפחתית שחוה הנחקר לבין מידת שימוש בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית בקרב יהודים, בניגוד לערבים. ההשערה השנייה הייתה כי ליהודים תהיינה עמדות חיוביות יותר כלפי שימוש באינטרנט, בהשוואה לערבים. ההשערה השלישית הייתה כי ערבים ישתמשו בתקשורת רשתית משפחתית במידה נמוכה יותר בהשוואה ליהודים. ההשערה הרביעית הייתה כי ערבים ישתמשו בתקשורת סלולארית משפחתית במידה גבוהה יותר בהשוואה ליהודים.

משתני המחקר

המשתנים התלויים בהם נעשה שימוש לצורך מחקר זה היו תקשורת סלולארית ורשתית משפחתית; מטרת מדדים אלה הייתה לבחון את תדירות השימוש של הנחקרים בדואר אלקטרוני, תוכנת מסרים מידיים, טלפון סלולארי ושליחת הודעות טקסט במסגרת תקשורת משפחתית. הנחקרים התבקשו לציין באיזו תדירות הם משוחחים עם בני משפחתם באמצעים אלה. לצורך בחינת משתנים אלה נעשה שימוש במדדים אשר נמצאו מהימנים בהתאם לסולם אלפא כרונבך. המשתנים הבלתי תלויים בהם נעשה שימוש היו זמן שימוש באינטרנט, גיל הנחקר, שיוכו המגדרי, הכנסתו, השכלתו, מספר ילדיו, מוצאו האתני, עמדותיו כלפי השימוש באינטרנט ומידת הלכידות המשפחתית שהוא חווה.

ממצאים

טבלה 1: התפלגות משתנים לפי מגדר ומגזר

ערבים		יהודים		משתנה	סוג משתנה
נשים	גברים	נשים	גברים		משתנים דמוגרפיים
49.3%	44.3%	68.1%	69.5%	נשוי	
50.7%	55.7%	31.9%	30.5%	לא נשוי	
27.70	30.50	42.08	43.97	גיל	
2.79	2.49	3.00	2.84	השכלה	
1.97	2.32	2.38	2.87	הכנסה	
1.67	1.71	1.96	1.96	מספר ילדים	
4.12	4.19	4.44	4.22	לכידות משפחתית	
3.18	3.56	3.63	3.38	עמדות כלפי השימוש באינטרנט	
2.69	3.13	2.58	2.92	כמות שימוש באינטרנט	
1.13	1.56	1.49	1.53	תקשורת רשתית משפחתית	
3.40	3.37	3.70	3.52	תקשורת סלולארית משפחתית	

עיון בטבלה מספר 1 מראה כי הנחקרים הערבים במדגם זה הם צעירים יותר, נשואים, משכילים ומרוויחים פחות בהשוואה ליהודים. בניגוד לכך, נמצא דמיון במידת הלכידות המשפחתית שחווים ערבים ויהודים, שנמצאה חיובית במידה בינונית עד גבוהה.

בשלב הבא, נעשתה השוואה בין ערבים ליהודים לפי משתנים דמוגרפיים וטכנולוגיים.

טבלה 2: מבחן t להשוואה בין ממוצעי משתנים בלתי תלויים לפי מגזר

מבחן t	ממוצע	N	מגזר	משתנה	סוג משתנה
t(896) = 2.05*	4.33	757	יהודים	לכידות משפחתית	משתנים דמוגרפיים
	4.15	141	ערבים		
t (112.39) = 4.86**	4.73	530	יהודים	הכנסה	
	3.92	77	ערבים		
t (893) = 4.01**	14.62	754	יהודים	השכלה	
	13.51	141	ערבים		
t (150.72) = 1.38	1.96	757	יהודים	מספר ילדים	
	1.69	126	ערבים		
t (260.98) = 13.22 **	43.01	751	יהודים	גיל	
	29.09	141	ערבים		
t (187.65) = 4.84 **	69%	753	יהודים	נשואים ³	
	47%	141	ערבים		
t (896) = 4.21**	3.73	754	יהודים	עמדות כלפי השימוש באינטרנט	משתנים טכנולוגיים
	3.37	141	ערבים		
t (895) = -1.59	2.75	756	יהודים	כמות שימוש באינטרנט	
	2.91	141	ערבים		

p<0.01 **, p≤0.05 *

עיון בטבלה מספר 2 מראה כי נמצא הבדל מובהק בין יהודים וערבים בממוצעי המשתנים הבלתי תלויים פרט למספר הילדים⁴ וזמן השימוש של הנחקרים באינטרנט. כלומר, ממוצע הלכידות

³ נמדד אחוז הנשואים מתוך כלל המדגם.

⁴ ניתן להסביר את העובדה כי לא נמצא הבדל מובהק בין יהודים לערבים מבחינת כמות ילדיהם, בעזרת העובדה כי ממוצע גילאי הערבים ושיעור הנשואים בקרבם נמוך בהשוואה לאוכלוסייה.

המשפחתית, ההכנסה, השכלה, הגיל והעמדות כלפי השימוש באינטרנט הוא גבוה יותר בקרב יהודים בהשוואה לערבים.

טבלה 3: מבחן t להשוואה בין ממוצעי משתנים תלויים לפי מגזר

משתנה	מגזר	N	ממוצע	מבחן t
תקשורת רשתית משפחתית	יהודים	636	1.51	t (711) = 1.88
	ערבים	77	1.33	
תקשורת סלולארית משפחתית	יהודים	638	3.61	t (715) = 2.11*
	ערבים	79	3.38	

p<0.01**, p≤0.05*

עיון בטבלה מספר 3 מראה כי לא נמצא הבדל מובהק בין יהודים וערבים בממוצעי השימוש בתקשורת רשתית משפחתית. בניגוד לכך, נמצא כי ממוצע השימוש של יהודים בתקשורת סלולארית משפחתית גבוה משל הערבים באופן מובהק.

בשלב הבא, נעשה ניסיון לנבא את מידת שימוש הנחקרים בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית, על ידי בחינת קיומם של קשרים ליניאריים בין המשתנים, ביצוע פיקוח סטטיסטי על שאר המשתנים ובדיקת הימצאותו של קשר ליניארי הדוק בין המשתנים.⁵

טבלה 4: רגרסיות לינאריות מרובות משתנים עם משתני דמה

משתנה	תקשורת סלולארית משפחתית	תקשורת רשתית משפחתית	כמות שימוש באינטרנט	לכידות משפחתית	עמדות כלפי האינטרנט
Constant	3.73**	1.33**	1.35**	3.77**	2.92**
מספר ילדים	0.02	-0.11*	-0.22**	-0.10	-0.08
גיל	-0.50**	-0.06	0.03	0.03	-0.20**
נשים	0.03	-0.02	-0.09*	0.11*	-0.03
השכלה	0.06	0.06	0.02	0.02	0.08*
כמות שימוש באינטרנט	0.02	0.13*	-----	-0.07	0.03**
הכנסה	0.08*	0.03	0.05	0.02	0.12**
עמדות כלפי השימוש באינטרנט	0.17**	0.15**	0.36**	0.06	-----
נשואים	-0.08*	-0.12*	0.06	0.21**	-0.02
לכידות משפחתית	0.17**	-0.06	-0.06	-----	0.05
ערבים	-0.18**	-0.03	0.17**	-0.04	-0.27**
AdjR ²	32.2%	10.8%	19.9%	4.3%	25.4%
N	717(181)	713(185)	897(1)	898 (0)	898(0)

עיון בטבלה 4 מראה כי נמצא קשר שלילי מובהק בין היות הנחקר ערבי לבין מידת השימוש שיעשה בתקשורת סלולארית משפחתית ובין העמדות שיהיו לו כלפי השימוש באינטרנט. בניגוד לכך, נמצא קשר חיובי חלש בין היות הנחקר ערבי לכמות שימוש באינטרנט.

כמו כן, נמצא קשר חיובי מובהק בין עמדות הנחקר כלפי השימוש באינטרנט לבין מידת שימוש בתקשורת סלולארית משפחתית, כמות השימוש שלו באינטרנט בכלל ולצורכי תקשורת רשתית משפחתית, בפרט.

⁵ מולטיקולינאריות.

סיכום

לצורך בחינת השערות המחקר נעשה שימוש במבחן T לצורך השוואת ממוצעי המשתנים וברגרסיות ליניאריות מרובות משתנים המאפשרות פיקוח סטטיסטי על משתנים נוספים. על פי תוצאות המבחנים נמצא כי ההשערה הראשונה אוששה באופן חלקי. אצל היהודים בלבד נמצא קשר חיובי מובהק בין לכידות משפחתית לתקשורת סלולארית משפחתית. ההשערה השנייה הייתה כי ליהודים תהייה עמדות חיוביות יותר כלפי השימוש באינטרנט, בהשוואה לערבים. ההשערה אוששה. ההשערה השלישית לא אוששה. כלומר, לא נמצא הבדל מובהק בין יהודים וערבים בזמן השימוש בתקשורת רשתית משפחתית. ההשערה הרביעית הייתה כי ערבים ישתמשו בתקשורת סלולארית משפחתית במידה גבוהה יותר בהשוואה ליהודים. ההשערה לא אוששה ונמצאה מגמה הפוכה.

מסקנות

מטרת מחקר זה הייתה להשוות בין ערבים ליהודים בישראל, מבחינת השפעתם של מאפיינים משפחתיים על השימוש בטכנולוגיות תקשורת במסגרת תוך-משפחתית. מממצאי המחקר ניתן ללמוד כי קיים שוני בין יהודים לערבים בנוגע למידת שימושם בטכנולוגיות תקשורת במסגרת משפחתית. נראה כי ערבים בהשוואה ליהודים משתמשים פחות בתקשורת סלולארית משפחתית, באופן מובהק. יחד עם זאת, יש לציין כי לא נמצא הבדל מובהק בין מידת שימושם של ערבים ויהודים באינטרנט באופן כללי ובתקשורת רשתית משפחתית בפרט.

לגבי המשתנים הבלתי תלויים שעשויים לנבא מצב זה, נראה כי מידת הלכידות המשפחתית שחוה הנחקר מספקת הסבר אך ורק לשימושם של יהודים בטכנולוגיות תקשורת סלולארית במסגרת משפחתית, וזאת בשונה מהערבים. לעומת זאת, נראה כי עמדות הנחקרים כלפי השימוש באינטרנט בקרב יהודים וערבים כאחד מאפשר ניבוי של זמן השימוש שלהם באינטרנט באופן כללי. כלומר, ככל שעמדותיו של נחקר כלפי האינטרנט תהינה חיוביות יותר כך הוא יבלה זמן ממושך יותר בגלישה באינטרנט.

מקורות

אלחאגי, מ' (1997). זהות ואוריינטציה בקרב הערבים בישראל: מצב של פריפריה כפולה. **מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים**, 41, 104-122.

השנתון הסטטיסטי לישראל (2006). **הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה** בתוך: <http://www.cbs.gov.il/reader>

משונים, ג' (1999). **סוציולוגיה**, האוניברסיטה הפתוחה.

רוונה, ג' (2007). כניסת האינטרנט לחברה הדתית והחרדית: חששות, בעיות, פתרונות. **צהר: כתב עת תורני**, 27, 55-68.

Abdulla, R. A. (2005). Taking the e-train: The development of the Internet in Egypt. *Global Media and Communication*, 1(2), 149-165.

Barber, B. K., & Bueler, C. (1996). Family cohesion and enmeshment: Different construct, different effects. *Journal of Marriage and the Family*, 58 (2), 433-441.

Barzilai-Nahon, K., & Barzilai, G. (2005). Cultured technology: The Internet and religious fundamentalism. *The Information Society*, 21, 25-40.

Chesley, N. (2005). Blurring boundaries? Linking technology use, spillover, individual distress, and family satisfaction. *Journal of Marriage and Family*, 67, 1237-1248.

Chesley, N. (2006). Families in a high-tech age. *Journal of Family Issues*, 27, 587-608.

Cole, J. (2000). *Surviving the digital future: the UCLA Internet report*. Los Angeles: UCLA Ctr. Telecommun Policy. Available at: www.ccp.ucla.edu

Daly, K. J. (2001). Deconstructing family time: From ideology to lived experience. *Journal of Marriage and Family*, 63, 283-294.

- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13 (3), 319-339.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., & Warshaw, P. R. (1989). User acceptance of computer technology: A comparison of two theoretical models. *Management Science*, 35 (8), 982-1003.
- DiMaggio, P., Hargitt, E., Neumann, W. R., & Robinson, J. P. (2001). Social implications of the Internet. *Annual Review of Sociology*, 27, 307-336.
- Franzen, A. (2000). Does the internet make us lonely?. *European Sociological Review*, 16 (4), 427-438.
- Galvin, K. M., Bylund, C. L., & Brommel, B. J. (2004). Family communication: Cohesion and change., *Pearson A and B*, 441 Pp.
- Grint, K., & Wooglar, S. (1997). *The machine at work: Technology, work and organization*. Polity Press, Chap 1, 6-38.
- Katz, J. E., & Rice, R. E. (2002). Social consequences of Internet use: Access, involvement, and interaction. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kennedy, T., & Wellman, B. (2007). The networked household. *Information, Communication & Society*, 10 (5), 645-670.
- Kiesler, S., Zdaniuk, B., Lundmark, V., & Kraut, R (2000). Troubles with the Internet: The dynamics of help at home. *Human-Computer Interaction*, 15 (4), 323-351.
- Kraut, R., & Brynin, M. (2006). Social studies of domestic information and communication technologies. In Kraut, E. R., Brynin, M., & Kiesler, S (Eds.), *Domesticating Information Technologies*, New York: Oxford University Press.
- Kraut, R., Mukhopadhyay, T., Szczypula, J., Kiesler, S., & Scherlis, B. (1999). Information and communication: Alternative uses of the Internet in household. *Information System Research*, 10, 287-303.
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V., & Crawford, A. (2002). Internet paradox revisited. *Journal of Social Issues*, 58 (1): 49-74.
- Kraut, R., Patterson, M., Lundmark, V., Kiesler, S., Mukopadhyay, T., & Scherlis, W. (1998). Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?., *American Psychologist*, 53,1011-31.
- Leonardi, M. P. (2003). Problemitizing "new media": Culturally based perceptions of cell phones, computers, and the Internet among United States Latinos. *Critical Studies in Media Communication*, 20 (2), 160-179.
- Lipshitz, G., & Raveh, A. (1997). Socio-economic differences among localities: A new method of multivariate analysis. *Regional Studies*, 3 (8), 747-757.
- McGoldrick, M., Giordano, J., & Garcia-Preto, N. (2006). *Ethnicity and family therapy*. Guilford Publications.
- Mesch, G. (2006a). Family characteristics and intergenerational conflicts over the internet. *Information, Communication and Society*, 9 (2), 473-495.
- Mesch, G. (2006b). Family relations and the internet: exploring a family boundaries approach. *Journal of Family Communication*, 6 (2), 119-138.
- Nakhai, M. R & Pike, R. M. (1998). Social origins, social statuses and home computer access and use. *Canadian Journal of Sociology*, 23 (4), 427-450.
- Olson, D. H. (2000). Circumplex model of marital and family systems. *Journal of Family Therapy*, 22 (2), 144-167.
- Rehm, M. L., Allison, B. N., & Johnson, L. D. (2003). The Internet and critical issues for families. *Journal of Family and Consumer Sciences Education*, 21 (20), 33-43.

- Rinnawi, Khalil. (2002). The Internet and the Arab world as a virtual sphere. *Socioeconomic issues*, 1-23.
Available at: <http://burdacenter.bgu.ac.il/publications/finalReports2001-2002/Rinnawi.pdf>
- Sirgy, M. J., Lee, D., & Bae, J. (2006). Developing a measure of Internet well-being: Nomological (predictive) validation. *Social Indicators Research*, 78, 205-249.
- Utz, S. (2007). Media use in long-distance friendship. *Information, Communication & Society*, 10 (5), 694-713.
- Wang, R., Bianchi, S. M., & Raley, S. B. (2005). Teenagers' Internet use and family rules: A research note. *Journal of Marriage and Family*, 67, 1249-1258.